

zin, omdat de leerlingen zo gewoon zijn aan een andere aanpak dat ze apriori deze werkwijze niet vatten. Na de eerste schriftelijke beurt (zie verder), waarop ze dan vragen krijgen die specifiek op de verbanden

werken, moet dan minstens een vol uur uitgetrokken worden om de aanpak te verhelderen, en ook later zijn regelmatige structureringsmomenten nodig. Nogmaals: het gaat hier om een *manier van kijken*.

PROGRAMMA EERSTE TRIMESTER

Maar de laatste gil verging in geluiden van worging en versmachting: hij was boven op haar gevallen. Hij had een greep aarde genomen en stopte haar die in de mond, in de ogen, over heel het aangezicht. Toen kon ze zich niet meer verdedigen. Het werd nacht om haar heen.

(Uit: *Het recht van de sterkste* van Cyriel Buysse)

1/2 Ik wil beminnen. Haten wil ik niet.

- 1 Fragment *Houtekiet* (Walschap)
 - a fragment
 - b mensbeeld en wereldvisie
 - c structuur en filosofie Nietzsche
 - d actualisering (pers)
 - e evaluatie
- 2 Sofokles' *Antigone*
 - a proloog beluisteren
 - b kenmerken en inleving in karakters
 - c dispuut Antigone en Kreoon
 - d kenmerken tragedie
 - e vergelijking Hollywood-film *Fatal attraction*
- 3 Synthese
We kijken terug naar de verschillende visies in voorgaande werken over hoe een maatschappij georganiseerd moet worden. De visie op vrijheid is verschillend bij Kreoon en Houtekiet, en daartussen zitten andere visies. (Artikel uit Knack over politieke partijen.)

3 De angst voor het vreemde

- 1 Wetenschappelijk essay: *Wij en zij* (Albert Memmi)
 - a enquête over visie op migranten en bespreking resultaat
 - b lectuur essay en debat
 - c Knack-artikel over deze problematiek
- 2 De macht van verhalen: *Mariken Van Niemeghen*
 - a inleiding in middeleeuws toneel
 - b dia's Bosch/Breughel om mens- en wereldbeeld te tonen
 - c van daaruit bespreking: stuk, mensbeeld, sociale visie op vrouw

4 De taal is heel de mens

- 1 Kristien Hemmerechts: *Woorden* (kortverhaal)
 - a lectuur en bespreking van symboliek en betekenis
 - b discussie over relatie taal en mens
- 2 Literair essay: *Word je van ademen feministisch?* (Renate Dorrestein)
 - a thuislectuur en voorbereiding
 - b bespreking aan de hand van video, kranteknipsels, tekst
- 3 Verhalen als oplossing
 - a gedichten uit eerste en tweede golf vergelijken (Edna St-Vincent-Millay en Annemarie Sauer)
 - b sociologische structuur van de taal
 - c denken aan een nieuwe taal ('écriture féminine')
- 4 Kristien Hemmerechts: *Een zuil van zout*
 - a bespreking symboliek
 - b evaluatie taalgebruik; vergelijking met filmfragment van Askoldovs *Der Kommissar*
 - c oordeel over waarheid verhaal; eventueel vergelijking met film van Hal Hartley

Einde

En zeg ik tegen hem, als je ooit genoeg van me hebt, als ik je begin te vervelen, als je iemand anders wilt, als je blijft, laat me niet zo lang lijden. Zeg het me. In een uur heb ik de plank leeggeruimd, je sleutel teruggegeven en ben ik vertrokken. Break my heart if you must, but don't waste my time.

(Uit: *Alba* van Anja Meulenbelt)

HET TWEEDE SEMESTER

In bijlage 1 voeg ik eveneens het programma van het tweede semester toe. Meer uitleg is niet nodig in het bestek van deze tekst. Wel even aandacht voor het eerste deel, omdat ik daar probeerde om nog een andere aanpak uit te werken. Alle delen zijn voorbeelden van verhalen die retorisch werken. Ik overloop doorheen die verhalen de evolutie van de retoriek in de tijd. Centraal staat de dialectische omslag die in elke tekst voorkomt. Met tekst bedoel ik het verhaal. Hier zijn dat dus een volksverhaal, een rede, een film en uiteindelijk, een stuk actualiteit (de Golfoorlog). Daar bereik ik, vind ik

zelf, het échte doel: naar de wereld kijken als naar een veld van tekens. In bijlage 2 vindt u ook een soort synthese die ik op het einde van het semester samen met de leerlingen las. In feite hebt u daar het verhaal dat we in vier maanden lazen.

Ervaringen

Een dergelijke aanpak heeft volgens mij meer voordelen dan nadelen.

VOORDELEN

- 1 De aanpak dwingt de leerlingen anders naar de dingen te kijken. Niet langer de kennis van de feiten staat centraal, maar wel het inzicht erin. Natuurlijk dient af en toe een stuk gememoriiseerd te worden, maar dat dient enkel om gebruikt te worden. Bijvoorbeeld: ze moeten de kenmerken van de klassieke tragedie kennen, maar vooral om die toe te passen op de moderne verhalenvertellers (films) en van daaruit een vergelijking te maken tussen het sociaal-politieke doel van tragedie toen en film nu.
- 2 De aanpak stimuleert logisch denken. Vergelijking staat centraal en leidt tot inzicht in de waarde van bepaalde artistieke uitingen. Door aan de hand van een set kenmerken diverse verhalen doorheen de tijd te analyseren op hun retorisch gehalte, begrijpen de leerlingen niet alleen dat elk verhaal een dieptestructuur heeft, maar ook hoe verhalen vaak vooral dienen om groepen mensen te overtuigen. In deze tijd van massacommunicatie is dat belangrijk.
- 3 Het is veel meer de bedoeling een houding te scheppen om vanuit de informatie kennis (en eventueel wijsheid) te ontwikkelen, dan die informatie van buiten te leren. Anders gezegd: er is absoluut geen nood meer aan informatie, er is er integendeel te veel. Dus moeten we leerlingen leren ermee om te gaan en er vooral kritisch tegenover te staan.¹
- 4 Ik gebruikte in ruime mate audiovisuele middelen. Dat spreekt niet alleen aan, maar het is ook meer en meer hun en onze taal. Door met fragmenten van film en toneel te werken, plaats je woord- en beeldtaal al naast mekaar, wat minstens onbewust voor beide talen een stimulans is. Alweer is het de bedoeling van alles een proces te maken: het moet vloeien, niets is ooit af. Daarom zelden of nooit hele films, maar stukken die het thema dienen. Dat is steeds weer de achtergrond: de stof wordt gebruikt om over een bepaald thema te praten, te denken, te schrijven. De stof is niet het doel op zich.
- 5 Wie de plannen van de twee semesters bekijkt, ziet wel degelijk dat bepaalde stukken doorheen het hele jaar op mekaar inspelen. Dat was uiteindelijk de bedoeling: om van het hele jaar een interactief veld te maken dat geen lineaire structuur had, maar veeleer als een serie cirkels werkte. Stel je voor: je neemt een centrale cirkel (het thema) en hangt daar een aantal andere cirkels rond, die op zich boeiend zijn, maar ook het web waartoe ze behoren verlichten. Alles wordt dus commentaar op alles. Bijvoorbeeld: de ontluistering van **Fatal attraction** (semester 1) wordt bevestigd door **The player** (semester 2), maar in **Ladybird** en **Dekalog** krijg je waardige tegenzettingen.
- 6 Ik stel enkele belangrijke verschillen vast wanneer ik vergelijk met mijn vorige (meer traditionele) lesmethode. Vooreerst is er vaak grote animositeit in de klasgroep. De aanpak leidt tot een zekere gespannenheid die zich uit in felle discussies en een constant gevoel van verwondering. De eis om blijvend te bewegen, verbanden te zien, houdt een noodzaak aan aandacht in. Voorts zeggen de leerlingen altijd dat dit volstrekt nieuw is voor hen, wat meestal positief bedoeld is. Ten slotte zijn de schrijftaken wat mij betreft véél verbeterd, waardoor ik weer met interesse lees en verbeter.

MOEILJKHEDEN

- 1 Ik stelde in die vier jaren dat ik zo werkte, vast dat ik heel verschillende reacties kreeg. Grofweg gesteld probeer ik een aantal constanten te schetsen, die echter steeds bevestigd werden door uitzonderingen:
 - meisjes houden meer van deze aanpak dan jongens;
 - talenrichtingen zijn meer geboeid dan positieve richtingen;
 - zwakkere leerlingen haken soms sneller af;
 - er ontstaan grote verschillen in resultaten (tot 50%);
 - op de eerste schriftelijke beurt is 1/3 van de groep gezakt, daarna gaat het in stijgende lijn;
 - er wordt veel beter opgelet en meegewerkt in de klas.
- 2 Er is wellicht meer werk aan, zeker om zelf zo'n cursus op te starten. Eens die echter gegroeid is rond de eigen visie en interesse, dan kan het volstaan elk jaar een basisplan op te maken en uit de actualiteit en nieuwe ervaringen, én naar de specifieke klasgroep gericht, de stof bij te werken. Bijvoorbeeld als er verkiezingen zijn, of inspelend op een actueel gebeuren zoals de vrouwenhandel, of als er een film komt op school. Dat is echt een heel groot pluspunt. Zie het als een stuk jazzmuziek: je hebt de song, maar je kan er naargelang de omstandigheden en stemming op improviseren.
- 1 Een dergelijke aanpak heeft een vrij persoonlijke basis. Omdat de intensiteit hoog is, is het noodzakelijk om een thema te nemen waarin zowel de leerkracht als de leerlingen betrokken zijn. Nemen we bijvoorbeeld *vrijheid*.
- 2 Schrijf dat woord in het midden van een groot blad. Trek er een cirkel rond en schrijf in die cirkel een viertal vragen die het thema afdoende dekken. De vragen van de zogenaamde probleemstructuur kunnen gebruikt worden, maar ook die van andere structuren² zijn mogelijk.
- 3 Laat dan een hersenhoos los op die vragen. Schrijf de stukken die je al vaak gaf en die je graag geeft op een mogelijke plaats. Bouw een zekere logica uit. Kijk wat er dan nog ontbreekt. Suggesteer voor jezelf. Zorg dat het blad vol staat.
- 4 Vergeet nooit dat dit maar een plan is. Het kan veranderen in de loop van het semester. Maar het voordeel is dat je met een thema in je hoofd rondloopt en vanuit die vragen naar de wereld kijkt en luistert. De TV-gids, de actualiteit, een roman, een filmcatalogoog, een bar-gesprek: het wordt allemaal potentiële stof.

Evaluatie

Van uitzonderlijk belang is dat de leerlingen in de eerste weken niet constant te horen krijgen dat ze volgens een nieuwe methode gaan werken. Ik dien hierbij op te merken dat ik een getikte cursus had die een duidelijke samenvatting van de stof bood, maar waarbij aangevuld diende te worden. Mijn ervaring is dat alle leerlingen dat spontaan en goed deden. Voordeel: ze hebben de draad van de lessen zeker duidelijk voor zich staan, en ze moeten zorgen dat ze het begrijpen om zo goeie notities te hebben.

HOE BEGIN JE ERAAN?

Enkele mensen stelden mij na een seminarie dat ik hierover gaf in Kortrijk, de vraag hoe daar nu aan te beginnen. Ik stel het volgende voor:

De enkele leerlingen die weinig of niet noteerden, waren meestal gezakt.

Ik gaf meestal mijn eerste schriftelijke beurt rond eind oktober, voor de herfstvakantie. Dat leverde steeds weer een resultaat op waarbij één derde tot de helft van de leerlingen gezakt waren, omdat ze de stof van buiten blokten en dus niet overweg konden met de vragen. De verwerking van die schriftelijke beurt is dan ook het sleutelmoment van het semester: toen legde ik de cursus uit (voor een zéér aandachtig gehoor) en schetste ik de bedoeling. Op het examen trok vrijwel iedereen dat moeiteloos recht. Elk jaar had ik ook een paar leerlingen die er ab-so-luut niet mee overweg konden.

Nu een voorbeeld van dergelijke vragen, die moeten beantwoorden aan de manier van werken in het semester:

- Bespreek kort hoe de volgende 'verhalen' de machtswil van de mens aanpakken: **Houtekiet** - **Antigone** - **Nieuwe Testament**.
- Vergelijk aard en doel van de catharsis in **Antigone** en **Mariken Van Niemeghen**.
- Vat de ideeën van Memmi over racisme samen in een probleemstructuur.
- Bespreek de principes van Bertold Brecht over toneel en maatschappij en ga na in hoeverre **Ladybird** daaraan beantwoordt.

Het spreekt vanzelf dat ook de schrijftaken ingebed moeten zitten in de thematische stroom. Ik onderscheid enkele mogelijkheden:

- syntheses van een discussie;
- lectuur van een tekst als voorbereiding;
- evaluatie van een stelling die uit een discussie groeide;
- zelf schrijven van een retorisch stuk;
- boekbespreking: geschreven volgens een probleemstructuur (dus geen

esthetische kijk, maar het verhaal als een antwoord op een probleem, plus daarna een evaluatie van de oplossing die de auteur voorstelt);

- vergelijking boek en film (zie voorbeelden in bijlage 3).

Peter Vantyghem
Kapelstraat 3
1700 Dilbeek

Noten

- 1 Om de eerste drie voordelen te illustreren, hierbij enkele voorbeelden van verbanden die we in het eerste semester probeerden te leggen:

- visie van Nietzsche hele trimester door bevraagbaar;
- vergelijk de positie van de vrouw in **Antigone**, **Mariken**, **Dorrestein**, **Hemmerechts**;
- zit er een catharsis in **Mariken Van Niemeghen**?
- vergelijk de taal van Annemarie Sauer en de filmtaal van Askoldov.

- 2 Een 'vaste structuur' is een tekst-schema in de vorm van een vaste reeks samenhangende vragen, bijvoorbeeld de probleemstructuur, de maatregelstructuur, de evaluatiestructuur, de handelingsstructuur.

Zie Steehouder, M. e.a.: **Leren communiceren. Mondelinge en schriftelijke communicatie**. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1984.

Zie ook Baert, M.-A.: *Inventaris van tekstsoorten voor A2'ers*. **Vonk** 21/1-2 (september-december 1991), p. 35-45. (nvdr/RR)

BIJLAGE 1: programma tweede semester

PROGRAMMA TWEEDE SEMESTER

1 Er staat niet wat er staat

- 1 Inleiding: noodzaak aan retoriek
- 2 De orale cultuur: Jan Declairs *De tijger*
 - a visie video
 - b bespreking retorische principes
- 3 Retoriek in Griekse maatschappij en retorische trucs
- 4 *Max Havelaar*: rede in Lebak
 - a lectuur
 - b bespreking en vergelijking
- 5 Film als retoriek: Eisensteins *Pantserkruiser Potemkin*
 - a visie
 - b analyse op retorische kenmerken
- 6 Retoriek in het massamediale werelddorp
 - a video over hoe de Golfoorlog 'verkocht' werd
 - b bespreking
- 7 Besluit Magritte: "Ceci n'est pas une pipe"

2 Ze maken alles kapot

- 1 (In de ban van) Het beeld (in de ban):
inleiding over evolutie media en maatschappij
- 2 De dialectiek van de tijd: twee visies
 - a these: *Televisie is de hel* (Gerard Bodifée)
 - lectuur en bespreking
 - Altman: fragment uit de film *The player*
 - b anti-these: *Televisie emancipeert* (Paul Bottelberghs)
 - bespreking en vergelijking
 - voorbeelden nieuwe beeldtaal
- 3 De teloorgang van de Goden
 - a Brecht: *Goede mens van Sezuan*
 - episch theater
 - lectuur
 - b Beckett: *Eindspel*
 - lectuur en toepassing
 - c Ken Loach: *ladybird Ladybird*
 - vergelijking Brecht

3 Een broodkruimel op de rok van het universum

- 1 Gedicht Lucebert: *Ik tracht op poëtische wijze...*
- 2 Verhalen in verval: het einde van de grote verhalen
 - a inleiding
 - b visie *Dekalog* 1 (van Krystof Kieslowski)
 - c bespreking van relativiteit van verhalen
- 3 Woord en beeld tegenover de tijd
 - a vergelijkende lectuur en analyse van tien romanfragmenten om de evoluerende tijdsgeest te bespeuren
 - b vergelijking met evolutie in beeldkunst
- 4 Freud in het tijdsgewricht
geleide lectuur vanuit psychoanalyse

4 Kritisch! In vredesnaam kritisch!

Lyotard en het postmodernisme: 'Schrijven voor een nieuw decor'

BIJLAGE 2: Grote lijn van het verhaal

GROTE LIJN VAN HET VERHAAL

1 Er staat niet wat er staat

Retoriek: van de primitiefste beschavingen tot nu was en is het belangrijk grote groepen mensen te kunnen overtuigen. Sommige volkeren hadden daar speciale studies voor (*de Grieken*), andere verpakten de retoriek veel onopvallender in verhalen (*Middeleeuwen*). Sommige volkeren hanteerden een morele code (democratie), andere logen maar weg (totalitarisme). Zolang echter de retoriek zich inpaste in een bestaand meta-verhaal, werkte het wel. Herinner je *De tijger*, *Potemkin*, Mariken. In de moderne samenleving van massamedia is het duidelijk dat de audiovisuele taal een geweldige kracht heeft om mensen te beïnvloeden (aanvallen!), los van het verhaal waar die mensen in geloofden (waar ligt dat, Koeweit?). Het verschil tussen subject en object, tussen feit en fictie is wazig.

2 Ze maken alles kapot

Dat alles zorgt ervoor dat er een gevoel ontstaat van verwarring. Het ontbreken van een groot verhaal enerzijds en de constante mediadruk anderzijds laat de mensen wat verward achter. Hollywood is bevolkt door geldwolven (*The player*) en niet door humane

leraars (*Griekenland*). Het beeldmedium wordt door velen zo gevreesd (*Bodifée*) dat we er veel te weinig op geoefend worden (*Bottelberghs*), wat het beeld vrij spel laat om zijn werk te doen. Nochtans proberen bepaalde mensen wel iets. *Loach* maakt films om zijn samenleving een geweten te schoppen, wat ook al het ideaal van *Bertold Brecht* was. In *De goede mens* vond Brecht echter al dat goed zijn in deze wereld onmogelijk is. Verhalen zijn voor Brecht mechanismen die ons moeten vervreemden van de schijn die de wereld is, met het doel de wereld te veranderen. Vergeet niet: Brecht was marxist, hij geloofde nog in een verhaal.

3 *Een broodkruimel op de rok van het universum*

De oorzaak achter al deze verwarring is natuurlijk, zoals al vaak gezegd, de tijd. We leven blijkbaar op het einde van een bepaald tijdperk, geloven niet meer in de grote verhalen die dat tijdperk bijeenhielden, en moeten dus op zoek naar een nieuwe tijd en een nieuw verhaal dat 'de ruimte van het volledige leven tot uitdrukking brengt'. Een regisseur als *Kieslowski* drukt zoiets al uit in zijn *Dekalog*, waarin hij de overmoed van enkel en alleen de technologie aanbidden, afstraft. Net zoals een absoluut verhaal met God aan het hoofd niet leidde naar een humane samenleving, leidt een verhaal met enkel een computer aan het hoofd niet naar harmonie. Zegt *Kieslowski* dus profetisch.

Hoe de tijd zich uitdrukt in verhalen, in kunst in het algemeen, leert ons veel over onszelf. In de evolutie van de 19de naar de 20ste eeuw zien we hoe de onzekerheid groeit: niet enkel in het verlies van het auctoriële standpunt, maar ook in het steeds innerlijker worden van de beleving van de wereld. *Mariken* liep nog vrij rond in een weliswaar gevaarlijke wereld, maar de 20ste-eeuwse held blijft in zijn bed, wil geen kind krijgen, zoekt een steen die hij niet vindt, zit gevangen in twijfel, durft zijn trauma niet op te lossen, en blijft dus bewegingloos als een steen. De drie vernederingen hebben hun werk gedaan: de mens is geen god meer, moet op zoek naar een nieuwe beleving van zijn omgeving. Freud wijst daartoe op het belang van het onbewuste leven dat ons bepaalt. *Mulisch* gelooft dat de tijd, ondanks alles, de goeie richting naar het paradijs aanwijst.

4 *Kritisch! In vredesnaam kritisch!*

Maar in die toekomst zal de mens toch een nieuw verhaal nodig hebben. De avantgarde van de 20ste eeuw zette al een tijd geleden zijn voelsprietten uit om, net als Van Gogh in de vorige eeuw, de toekomst aan te voelen. En we zagen hoe Picasso de grenzen tussen mens en dier liet vervagen. Hoe Vasarely uit machines kunst haalde. Hoe U2 gitaren begon te verstoren. Hoe steeds meer artiesten moderne media inbouwen in hun muziek- en theatershows. De toekomst is aan de technologie, aan de surfers op het Internet, dat de vrijheid belooft. Hoe dan ook, in die toekomst zal de toenemende complexiteit van de wereld de mens niet mogen vervreemden van die wereld (*Lyotard*) en daar ligt alvast één taak: de wereld-machine menselijk houden.

BIJLAGE 3: Vergelijking boek en film

Het volgende overzicht presenteert een aantal mogelijkheden om een vergelijking te maken tussen een boek en een film.

GESCHREVEN	VERBEELD			
Xanthippe (P. Lebeau)	6	9	10	25
Oedipoes	2	3	17	20
Het lied van de houtduif (J. Kruithof)	2	4	14	15
Lazarillo de Tormes (anoniem)	4	13	14	26
Macbeth (Shakespeare)	8	12	20	22
Othello (Shakespeare)		8	10	21
Frankenstein (M. Shelley)		5	16	18
Het lijden van de jonge Werther (Goethe)	3	5	9	17
Het recht van de sterkste (C. Buysse)	7	9	13	19
Ik Ali (G. Walraff)	3	9	11	20
Het portret van Dorian Gray (O. Wilde)	4	8	14	23
Madame Bovary (G. Flaubert)	6	7	10	13
Nooit meer slapen (W.F. Hermans)	4	10	15	22
Het proces (F. Kafka)	6	7	9	18
Als een tweederangsburger (B. Emecheta)	6	9	13	19
De Neuromancer (W. Gibson)	16	18	22	26
Alba (A. Meulenbelt)	13	14	17	25
De vanger in het koren (Salinger)	3	13	15	26
Generatie X (D. Coupland)	4	12	17	24
Heden ik (R. Dorrestein)	11	14	17	21
Eerst grijs dan wit dan blauw (M. De Moor)	10	13	14	21
Het verboden dakterras (F. Memissi)	6	7	10	27
Welcome to the future (G. Van Veen)	3	16	18	24
Lou Reed (V. Bockris)	4	13	17	26

FILMS

1	Not without my daughter
2	L'oeuvre au noir (Delvaux)
3	Jésus de Montreal (Denis Arcand)
4	Hamlet (Zefirelli)
5	The company of wolves (Neil Jordan)
6	Ju-Dou (Zhang Yimou)
7	Raining stones (Ken Loach)
8	Liaisons dangereuses (Stephen Frears)
9	Abschied vom falschen Paradis (Tefik Baser)
10	The remains of the day (Merchant Ivory)
11	Philadelphia (Jonathan Demme)
12	Mad Max I
13	An angel at my tabel (Jane Campion)
14	La double vie de Véronique (Krystof Kieslowski)
15	Paris Texas (Wim Wenders)
16	The lawnmower man
17	Les amants du Pont-neuf (Léo Carax)
18	Metropolis (Fritz Lang)
19	Do the right thing (Spike Lee)
20	Meri per sempre
21	Maurice (Merchant Ivory)
22	A clockwork orange (Stanley Kubrick)
23	The cook, the thief... (Peter Greenaway)
24	Singles
25	Pretty woman
26	Bright lights, big city